

Коринний С. О.
кандидат економічних наук, викладач,
Запорізький національний університет
Ахмедзянова А. Е.
студентка
Запорізького національного університету

Korinnyi S. O.
Ph.D., lecturer
Zaporizhzhya National University
Akhmedzyanova A. E.
Student
Zaporizhzhya National University

РОЛЬ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Анотація. Визначено сутність і зміст понять «національна безпека», «енергетична безпека». Узагальнено підходи до трактування умовних ступенів національної безпеки. Визначені сильні та слабкі сторони наявного рівня національної та енергетичної безпеки України. Проаналізовані об'єкти і суб'єкти національної та енергетичної безпеки держави. Виявлені основні показники та ключові цілі національної та енергетичної безпеки. Визначено особливості забезпечення національної та енергетичної безпеки в Україні в умовах сьогодення. Розглянуто провідний зарубіжний досвід забезпечення національної безпеки та проаналізовано головні аспекти і перспективи для імплементації такого досвіду в Україні.

Ключові слова: національна безпека, енергетична безпека, економічна безпека, держава, регулювання.

Вступ та постановка проблеми. Всебічні питання, пов'язані з ефективним забезпеченням національної та енергетичної безпеки, перманентно постають перед державою, суспільством, економікою та підприємствами будь-якого етапу життєвого циклу, незалежно від сфери діяльності, масштабів, ринкової частки тощо. При цьому комплекс цільових завдань має істотні відмінності в кожному часовому періоді, що обґрунтовує актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системному питанню забезпечення належного рівня національної безпеки присвячена значна кількість наукових праць. У нашому дослідженні ми зосередили увагу на працях М.А. Бендикової, В.Г. Білоуса, В.С. Богдановича, О.А. Власюка, Н.Ю. Гічової, О.М. Гончаренка, В.О. Горбуліна, О.С. Данільяна, О.Е. Дергачова, О.В. Дзьобана, С.Б. Довбні, Н.С. Іванової, Д.Ф. Ковальнової, Е.А. Олійникової, Н.Й. Реверчук, О.П. Резнікова, Т.С. Сухорукової, А.М. Ткаченко, А.В. Череп, С.Д. Штовби.

Метою статті є аналіз провідного світового досвіду щодо забезпечення належного рівня національної та енергетичної безпеки, систематизація ключових складників та найбільш ефективних важелів державного впливу на забезпечення національної безпеки, а також визначення можливості їх адаптації та імплементації в умовах сучасного соціально-економічного стану України.

Результати дослідження. Аналізуючи джерела та літературу [1; 2; 3; 4; 5] з теми дослідження, можна узагальнити, що поняття «безпека» являє собою особливі умови, в яких перебуває складна соціально-економічна система, коли непередбачуваний вплив зовнішніх факторів і дія внутрішніх чинників не може привести до ускладнення чи унеможливлення її функціонування та розвитку.

Окремі дослідники під безпекою розуміють систему гарантій, яка забезпечує будь-якому соціально-економічному фактору його нормальний розвиток. Так, достатнього поширення здобуло розуміння забезпеченості об'єкта через безпеку його властивостей [8].

Окремі науковці [3] розглядають у своїх дослідженнях безліч видів безпек, навіть такі, що, ймовірно, з'являться у майбутньому. Звідси випливає, що сучасна наука передбачає подальше розширення, ускладнення та структурування наявних уявлень щодо окремих аспектів безпеки.

Сутність критеріїв національної безпеки в сучасних дослідженнях подана як оцінка аналізу економіки з важливих процесів, які відтворюють зміст економічної безпеки. При цьому аналіз критеріїв ступеня національної безпеки включає в себе декілька етапів:

- аналіз ресурсного потенціалу та можливостей його зростання;
- аналіз рівня ефективності використання наявних ресурсів, капіталу та праці і його відповідності рівню розвинених країн, а також ризикам внутрішнього та зовнішнього характеру;
- аналіз конкурентоспроможності економіки;
- аналіз цілісності територій та економічного простору;
- аналіз дотримання суверенітету, незалежності та можливості протистояння зовнішнім загрозам [2].

Проте ми не можемо погодитися з окремими авторами, які вважають, що окремі критерії можуть сприйматися як основа загального показника.

Ми вважаємо, що для національної безпеки важливіми є не самі показники, а їх порогові значення, або граничні величини. Якщо ж не дотримуватися значень, які перешкоджають нормальному процесу розвитку різних елементів відтворення, то це може призвести до негативних, руйнівних тенденцій в економічній безпеці.

Показники, за допомогою яких визначають порогові значення, можуть і мають виступати системою показників національної безпеки.

Але оптимізація національної безпеки відбувається за умови, що загальний комплекс індикаторів перебуває в межах прийнятних порогових значень, а такі прийнятні значення одного показника досягаються не на шкоду іншим.

Враховуючи вищезазначене, доцільно розглянути більш детально світовий досвід забезпечення окремих соціально-економічних аспектів національної безпеки.

Аналіз сучасних досліджень доводить, що забезпечення соціально-економічної стабільності в розрізі національної безпеки є одним із головних векторів стимулювання ділової активності держави та людей загалом. Соціально-економічна стабільність є гарантією незалежності країни, умовою стабільної й ефективної життєдіяльності суспільства.

Соціально-економічна безпека залежить від ефективності виробництва, яка базується на високій продуктивності праці та якісній і конкурентоспроможній продукції.

Дотримання стабільності соціально-економічної безпеки країни є одним із головних завдань державних органів країни.

У процесі взаємодії держав і міжнародних об'єднань політикам та структурам виконавчої влади потрібна соціальна база, спираючись на яку, вони можуть реалізувати свою стратегію забезпечення довгострокового економіко-соціального розвитку. Така база може бути сформована лише тоді, коли всі основні складові сили суспільства будуть почувати себе захищеними, мати довіру до влади і делегувати їй мандат на забезпечення безпеки.

Гарантією успіху політики незалежної і дієздатної держави, в тому числі в питанні військової безпеки, є наявність міцної соціально-економічної бази, довіри й підтримки населення.

Якщо розглядати зазначену проблематику в світовому масштабі, основними ризиками національної безпеки виявляються: корупція, організована злочинність, тероризм, неконтрольована міграція, екологічні катастрофи. Це пов'язано із соціально-економічним тлом, еволюцією окремих суспільств тощо. При цьому базисом подолання таких загроз визначено міжнародні об'єднання, координацію зусиль і забезпечення всезагальної стабільності на базі співробітництва.

Сучасна концепція національної безпеки на базі всезагального співробітництва базується на тому, що сьогодні більшість держав стурбована на стільки загрозою військового захисту від потенційних зовнішніх загроз, скільки безпекою внутрішньої стабільності країни й регіону, де вони розташовані, і зацікавлені в накопиченні багатств [1].

Всі залежності між показниками безпеки та їх пороговими значеннями потрібно розглядати в динаміці і в разі масових піднесень і падінь, властивих ринку, проявляються в стійкій закономірності та повинні ретельно досліджуватися в сукупності.

Виявлення загроз національній безпеці та прогнозування їх наслідків має здійснюватися на постійній основі за допомогою всебічного моніторингу всієї сукупності макроекономічних показників соціально-економічного розвитку України.

Окремого висвітлення вимагає проблема інтернаціоналізації вітчизняної економіки та хаотичне включення України в міжнародний ринок праці. Ситуація, що склалася, суттєво загострила потребу в якісно новій робочій силі, а це, у свою чергу, припускає серйозні зміни в системах освіти і професійної підготовки. Для вирішення цих проблем потрібне об'єднання зусиль державного апарату України, відповідних органів іноземних держав і міжнародних організацій [4].

У процесі нарощування еміграції робочої сили соціально незадоволені категорії стають носіями загроз соціально-економічної стабільності, а отже, й ефективності процесу забезпечення національної безпеки України.

З огляду на погляди окремих дослідників, можна структурувати систему функціональних критеріїв забезпечення національної безпеки з використанням інтегрального показника соціально-економічної стабільності.

Сутність такого підходу полягає у виокремленні конкретних загроз та визначенні ступеня їх негативного впливу на рівень національної безпеки.

Базуючись на вищезазначеному, слід виділити низку функціональних цілей економічної безпеки, до яких варто віднести:

- фінансово-кредитну стійкість та грошову незалежність країни загалом;
- рівень інноваційного розвитку країни, її ресурсний і технологічний потенціали;
- якість інвестиційного клімату, в тому числі перспектива забезпечення інвестування вітчизняним бізнесом;
- рівень та якість життя населення;
- правове забезпечення рівних умов діяльності господарюючих суб'єктів тощо.

У розрізі формування національної безпеки окремою ланкою є забезпечення енергетичної безпеки. Це пов'язано з тим, що енергетика як галузь промисловості займає провідне місце з позиції прогресу та соціально-економічного розвитку будь-якої економіки. Саме тому важливо оцінити стан енергетичного сектору безпосередньо в Україні [4].

Впродовж 2012–2017 рр. енергетика України зазнала суттєвих пертурбацій. Економіко-енергетична система нашої країни зіткнулася з низкою проблем, які вплинули на подальший розвиток усіх галузей виробництва та дестабілізувало життя мирного населення. До них можна віднести: інституційну слабкість, неналежну якість державного управління та кризи у відносинах між владою та населенням. Це спричинило низку проблем, таких як втрата енергетичних об'єктів на території Криму та окупованої частини Донбасу, знищення сталих економіко-виробничих зв'язків і мереж постачання в регіонах тощо. Все це призвело до стрімкого падіння економіко-енергетичних показників, зниження рівня активності промисловості, загострення проблем національної безпеки загалом та енергетичної зокрема [6].

Якщо аналізувати стан енергетичного господарства України цього періоду, то можна стверджувати, що вітчизняна енергетика зазнала однієї з найбільших криз за часів незалежності. На стан енергетики особливо вплинули такі фактори:

- руйнування системності енергетичної інфраструктури та паливодобувної бази – вугільної промисловості;
- висока залежність від імпорту російських енергоресурсів (ядерне паливо для потреб атомної енергетики, вугілля, природний газ);
- недостатня готовність до диверсифікації та модернізації джерел та видів енергоресурсів;
- неготовність промисловості і споживчого ринку до зростання цін енергозабезпечення виробничих і побутових потреб, що спричиняє зниження активності вітчизняної енергетики та зумовлює зростання соціально-політичної напруженості.

Але, незважаючи на всі проблеми, які переживає Україна за останні роки, вітчизняна енергетика розвивається помірними темпами і готується до повноцінного виходу на європейський ринок. Безперечно, головним завданням є енергетична незалежність нашої країни, а також забезпечення ефективного використання всіх наявних енергоресурсів, для того щоб Україна могла забезпечити свій ринок та мала можливість експортувати енергоресурси на міжнародний ринок для покращення стану економіки.

Щодо стану енергетики на міжнародному рівні варто розглянути таке.

Враховуючи тотальну залежність рівня розвитку людства, країн та окремих регіонів від енергетики, оптимізації споживання енергоресурсів приділяється велика увага з боку всіх розвинених держав світу. Незважаючи на відмінності в рівні життя окремих країн, тенденції розвитку енергетики мають багато спільного. Для розвинених держав, включаючи й Україну, характерним є зменшення використання нафти та збільшення частки газу і ядерного палива в енергетиці. Водночас вони відрізняються низьким рівнем застосування відновлювальних джерел енергії [6].

Є також певні відмінності, які виникли через історичні особливості економік та географічне положення держав. Так, у країнах Європи, США, в Канаді та Японії частка поновлюваних джерел енергії щорічно суттєво зростає, тоді як в Україні використання відновлювальних джерел енергії залишається на рівні 1–3%.

Зараз в Україні та в усіх розвинених країнах світу (США, Японії, Китаї, країнах ЄС і Південної Америки тощо) спостерігаються енергетичні кризи різних ступенів та на різних етапах прояву.

Енергетична криза – це такий стан економіки (світу, країни, регіону), за якого спостерігається надвисокий попит на енергоресурси всіх видів, але можливість самостійно забезпечити такий попит відсутня, у зв'язку з чим виникає необхідність задовольняти цю потребу імпортом, на що витрачається значна частка бюджету, або, у разі неможливості, зазнавати дефіциту.

Кожна країна намагається зупинити або хоча б уповільнити темпи енергетичної кризи, проте на сучасному етапі розвитку людства глобальні та локальні енергетичні кризи є перманентними у зв'язку зі зростаючим попитом на енергоресурси та одночасно їх природною обмеженістю.

У зв'язку з вищезазначеним питанням забезпечення енергоресурсами набувають особливого статусу та становлять енергетичну безпеку – один із базових складників загальної безпеки країни.

Енергетична безпека – це такий стан енергетики (світу, країни, регіону), який гарантує повне і своєчасне задоволення потреб в енергії та енергоресурсах з урахуванням економічної ефективності та технічної безпеки [6].

Саме тому в усіх розвинених країнах є національні програми енергетичної безпеки. Відповідно до цих програм пропонується безперервно проводити аналіз енергопостачання та енергоспоживання, постійно виявляючи місця неефективного використання енергоресурсів та розробляючи заходи щодо вдосконалення використання енергетичних ресурсів, включаючи і заходи з енергозбереження. При цьому доцільно зазначити, що загальна динаміка споживання енергоресурсів у світі позитивна, є монотонно зростаючою функцією, хоча темпи збільшення в різні періоди неоднакові, що слід пов'язати з циклічністю розвитку світової економіки.

З огляду на світовий досвід, ефективними напрямками забезпечення енергетичної безпеки України мають стати:

- проведення реформ стосовно енергетичних ринків, забезпечення прозорості господарської діяльності, конкуренції на цих ринках та їх демонополізації; інтеграція енергетичного сектору країни та енергетичних ринків ЄС і системи європейської енергетичної безпеки;

- підвищення енергетичної ефективності та забезпечення енергозбереження;

- диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання, подолання залежності від Росії у постачанні енергетичних ресурсів і технологій, розвиток відновлюваної та ядерної енергетики з урахуванням пріоритетності завдань екологічної, ядерної та радіаційної безпеки;

- створення умов для надійного енергозабезпечення і транзиту енергоресурсів територією України, захищеності енергетичної інфраструктури від терористичної загрози;

- формування системи енергозабезпечення національної економіки і суспільства в особливий період;

- досягнення високого рівня енергетичної безпеки, диверсифікація джерел постачання енергоносіїв, збільшення обсягу їх власного видобутку, підвищення ефективності використання енергоносіїв, впровадження енергосервисних технологій.

Висновки. Високий ступінь національної безпеки здатен активізувати перехід на якісно новий рівень соціальної інтеграції українського суспільства, удосконалення соціальної структури і механізмів соціального захисту населення. Це забезпечить довгостроковий сталий економіко-соціальний розвиток нашої держави, сприятиме вирішенню міжнародних проблем, утворенню багатостороннього міжнародного співробітництва, імплементації зон безпеки і, як результат, забезпечить всеосяжну безпеку на території Європи.

Національна безпека визначається стійким функціонуванням національної економіки, ефективністю розвитку і функціонування промисловості, будівництва і сільського господарства, найбільших народно-господарських комплексів, їх здатністю протистояти різним загрозам, таким як низька ефективність господарської діяльності в масштабі країни, низькі темпи економічного зростання.

При цьому особлива роль у національній безпеці належить енергетичній безпеці, оскільки енергетика як базова галузь промисловості займає провідне місце з позиції прогресу та соціально-економічного розвитку будь-якої економіки.

Саме тому забезпечення енергетичної безпеки в розрізі національної вимагає централізованого та жорсткого державного впливу з метою форсованого подолання внутрішньої енергетичної кризи України з подальшим подоланням цього вкрай уразливого «пролому» в національній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С.Д. Теорія права і держави [Текст] : навч. посіб. / С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко. К.: Правова єдність, 2017. 270 с.
2. Економічна енциклопедія / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. 2015. Т. 1. 864 с.
3. Крутов В.В. Недержавна система безпеки як складник національної безпеки України: теоретико-правові аспекти / В.В. Крутов // Стратег. панорама. 2018. № 2. С. 100–103.
4. Концептуальні підходи щодо розроблення і запровадження агрегованої системи оцінки стану національної безпеки України. Аналітична записка / (Національний інститут стратегічних досліджень). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/3019/>.
5. Назаренко В.О. Методологічні основи дослідження національної безпеки України в прикордонній сфері [Текст] / В.О. Назаренко, В.М. Серватюк, О.М. Ставицький // Труді університету : зб. наук. пр. К. 2015. № 7 (106). С. 22–30.
6. Корінний С.О. Економіка енергетики: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти магістра спеціальності «Економіка» освітньо-професійної програми «Економіка довкілля і природних ресурсів» / С.О. Корінний. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 157 с.

РОЛЬ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Аннотация. Определены сущность и содержание понятий «национальная безопасность», «энергетическая безопасность». Обобщены подходы к трактованию степеней национальной безопасности. Определены сильные и слабые стороны сегодняшнего уровня национальной и энергетической безопасности Украины. Проанализированы объекты и субъекты национальной и энергетической безопасности государства. Выявлены основные показатели и ключевые цели национальной и энергетической безопасности. Определены особенности обеспечения национальной и энергетической безопасности в Украине в условиях нынешнего времени. Рассмотрен ведущий зарубежный опыт обеспечения национальной безопасности и проанализированы главные аспекты и перспективы для имплементации такого опыта в Украине.

Ключевые слова: национальная безопасность, энергетическая безопасность, экономическая безопасность, государство, регулирование.

THE ROLE OF ENERGY SECURITY IN THE PROCESS OF ENSURING OF NATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY

Summary. The essence and the content of the concepts “national security”, “energy security” are defined. The approaches to the interpretation of degrees of national security are generalized. The strengths and weaknesses of the existing level of national and energy security of Ukraine are determined. The objects and the subjects of national and energy security of the state are analyzed. Key indices and key goals of national and energy security are identified. The features of ensuring national and energy security in Ukraine in the present conditions are determined. Leading foreign experience in ensuring national security is considered. The main aspects and perspectives for the implementation of such experience in Ukraine are analyzed.

Key words: national security, energy security, economic security, state, regulation.